

Mircea Eliade

„SAMANIZMUS” A ROMÁNOKNÁL?

Bandinus és az incantatores

Győrffy István magyar folklorista alkalmasint az első, aki felhívta a figyelmet a moldvaiak mágikus szertartásainak „sámánkodó” jellegére.¹ Főként a hit-térítő Bandini (Bandinus) XVII. század derekán összegyűjtött adataira támaszkodott. A cikk megjelenése óta Bandinus írása a szó valódi értelmében vett forrása a „moldvai samanizmust” érintő vitáknak.²

Marcus Bandinus minorita szerzetes Marciapolis, Alsó Moesia, Durus-tor és a fekete-tengeri Tomis érseke, a katolikus egyház moldvai adminisztrátora volt. Moldva egyháztartományában, 1644-től 1650-ig tartózkodott. X. Ince pápa számára igen hosszú jelentést írt, melynek címe: *Moldva tartományának lelki joghatóságunk alá rendelt összes római katolikus szertartású egyházaiknak általános meglátogatásáról szóló jelentés.* A látogatásról szóló jelentést 1648-ban kezdte írni Bákóban, de a kézirat csak 1895-ben jelent meg V. A. Ureche jóvoltából.³

A *De incantationibus* című fejezetében Bandinus azt állítja, hogy az *incanta-*

* Marcus Bandinus atya *Jelentésének* V. A. Ureche szövegközlése előtt két kéziratot változtatásról volt tudósa a magyar tudományos életnek. Egyiknek szövegéből bő kivonatokat tett közzé *Gegő Elek* magyar akadémiai tag *A moldvai magyar telepekről* c. művében (Buda, 1838.). A közzétett részletekről élénk vita folyt a kor román és magyar sajtójában. (A *Jelentés* előkerülésének, recepciójának és kiadástörténetének összefoglalása: *Domokos Pál Péter: A moldvai magyarság, Kolozsvár, 1941.*³ 411-416.) Mivel az emlegetett két kéziratnak nyoma veszett vagy lappanganak valahol, a teljes *Jelentés* magyar fordítását Domokos Pál Péter készítette el V. A. Ureche *Codex Bandinus*-nak elnevezett forráskiadványából (Bukarest, 1895). A teljes magyar *Codex Bandinus* először 1940-ben jelent meg Kolozsvárott, később *A moldvai magyarság* c. művében újra közzétette a fordító (*Codex Bandinus*. In: *A moldvai magyarság, Kolozsvár, 1941.*³ 416-518.) Magunk is ezt a kiadást használtuk, amikor Mircea Eliade részleteket idézett vagy foglalt össze tanulmányának első és második részében a *Codex Bandinus*-ból. Az idézett részleteket Domokos Pál Péter fordításából vettük át, a nem szó szerinti átvételeknél is erre a fordításra támaszkodtunk. A *De incantationibus* c. fejezet teljes magyar fordítása: *A varázslatokról*, op. cit. 516. A pestis elleni védekezéssel kapcsolatos szertartások leírása: op. cit. 442-443. – A Szerkesztő jegyzete.

tores és az *incantatrices* Moldvában ugyanolyan becsben állnak, mint Itáliában a *Doctores subtilissimi et sanctissimi*. A varázslás és kuruzslás mesterségét üzni és tanulni mindenkinek szabad és megtisztelő. „Óh – kiált fel Bandinus – mennyi szívből fakadó sóhajt és fohászt bocsátottam én Istenhez! Mennyi alkalmam volt nekem a türelem gyakorlására...” És elmeséli Bandinus, hogy miként volt részese az *incantatores* förtelmes látványának, amely minden tekintetben ahhoz hasonlítható, amit a régiek a *vates*ről meséltek. Látta az *incantatores*t elsápadni, reszketni kezüket és lábukat, majd egész testüket; látta, amint megtántorodnak, végül földhöz vágják magukat, kezüket és lábukat szétvetve „élettelenül” fekszenek holtak gyanánt, egy órán, sőt néha három vagy négy órán át is.

„Végre magukhoz térve, borzasztó látványt nyújtanak a szemlélőknek: először is reszkető tagokkal lassan felemelkednek, azután, mintha pokoli szellemek szállották volna meg, minden tagjukat és porcikájukat úgy kinyújtják, hogy az ember azt hiszi egy csontocska sem marad a maga izületében és forgójában. Utoljára, mintha álomból serkentek volna fel, álmaikat jövődő gyanánt adják elő. Ha valaki betegségbe esik vagy valamely tárgyat elveszít, a varázslókhoz folyamodik. Ha valaki azt tapasztalja, hogy barátjának vagy jóakarójának lelke elfordul tőle, az elfordult lelket varázslásokkal igyekszik magának megnyerni. Ha pedig haragosuk van, legjobb eszköznek a bosszúra a varázslást tartják. A különböző varázslók, kuruzslók, jóslók és szemfényvesztők ténykedéseit egy kötetbe nem is lehet belefoglalni.”

(Quo in pretio sunt in Italia Doctores subtilissimi simul et sanctissimi, eodem ferè his Incantatores et Incantatrices. Exercere et discere incantationis et maleficiorum artem omnibus liberum et honorificum. O quantos ego animi gemitus et suspiria ad Deum fudi? quantas habui patientiae exercendae occasiones, dum audirem, et non semel viderem abominanda exerceri maleficia. Quod de antiquis Vatibus fabulam narrat antiquitas, his in partibus domestica cognoscit experientia. Dum enim futura praesagire Incantatores volunt, certo sibi sumpto loci spatio, mussitationibus capitis intorsione, oculorum revolutione, oris obliquitate, frontis ac genarum corrugatione, vultus mutatione, manuum ac pedum agitatione, totiusque corporis trepidatione aliquantis per pedibus sistunt, deinde terrae se allidunt, expansis manibus pedibusque divaricatis, mortuis similiores, spatio unius horae, non numquam trium aut quatuor, quasi exanimes manent. Tandem ad se redeuntes horrendum videntibus faciunt spectaculum, nam in primis tremulis artubus paulatim se erigunt, deinde quasi furiis infernalibus exagitali, sic omnia membra et articulos membrorum exerunt, ut nulium ossiculum in suo articulo ac junctura manere credatur. Postremò velut è somno evigilantes, sua somnia, tanquam oracula pandunt. Si quis in morbum incidat, aut rem aliquam amittat, recursus ad Incantatores. Si quis amici aut benevoli aversum animum experitur, maleficiis aversum animum sibi conciliare nititur. Si quem verò offensum sibi habet, maleficiis se vindicare et ulcisci optimum medium putat. In his autem et similibus omnibus, diversissimi Incantatorum, Maleficorum, Divinatorum, Praestigiatorum actiones, vix uno comprehendere volumine possint.)⁴

Csak sajnálhatjuk, hogy Bandinus nem írta meg ezt a kötetet, oly mértékben

értékesek adatai még akkor is, ha a moldvai *incantatores* leírásánál öntudatlanul is az antik *vatesre* vonatkozó irodalmi közhelyeket használja. Tanúságtételének etnológiai jelentősége mindenekelőtt az *incantatores* extázisának leírásában, valamint annak a hosszú (egyőtől négy óráig tartó) időnek a leírásában van, amely alatt a „bűbájosok” minden életjel nélkül, *mortuis similiores* fekszenek. Nyilvánvaló, hogy álmaik „jóslatértékét” az önkívület extatikus jellege határozta meg. Az egyes álmok alkalmasint a varázsló lelki utazásait írták le, mi alatt teste a holtakéhoz hasonlóan nyugodott.

Az extázisnak ezt a formáját „samanisztikusnak” lehet tekinteni; a szó szoros értelmében ez jellemzi a samanizmust Szibériában, Közép-Ázsiában és másutt is. Általában mindenütt, ahol a samanizmus előfordul, a sámán az extázist azért idézi elő, hogy felemelkedjen az égbe és az istenekkel találkozzon; hogy felkutassa a beteg elkóborolt lelkét; hogy a démonok által a pokolban fogva tartott lelkeket visszavezesse a testbe; s végül azért is, hogy az elhunytat átvezesse a holtak világába. A samanizmusnak ezenkívül egész sor sajátos jellemzője van, amelyek közül a legfontosabbak: a „beavatási betegség” által megnyilvánuló adottság; a felavatás, amely a test feldarabolását, majd a szervek és a belső részek megújulását, a rituális halált és az utána következő feltámadást jelenti; a szertartásos öltözék és a jellegzetes sámánhangszer (általában dob); az állattá való átváltozás képessége és az állatokban való viaskodás más varázslókkal; a mítikus Fával fenntartott kapcsolat, stb.⁵

Márpedig a samanizmus említett jellegzetességei közül egyik sem fordul elő a román vidékeken ismert „varázslóknál” és „kuruzslóknál”. Sőt mi több, az az extatikus önkívületi állapot, amelyről Bandinus beszél, nem fordul elő sehol másutt Romániában. Ez arra enged következtetni, hogy az *incantatores*, akikkel Bandinus Moldvában találkozott, nem románok, hanem csángók, (a moldvai Kárpátok magyar lakossága). Ugyanerre a következtetésre jutott Diószegi Vilmos, a magyar samanizmus szakértője is.⁶ Diószegi Vilmos ezenkívül találóan ismertette a szerkezeti különbséget a magyar *táltos* és a szomszéd népek különböző varázsló típusai, elsősorban a román *solomonar*, a lengyel *planetnik* és a szerbeknél és a horvátoknál ismert *grabancijaš* között. Csak a *táltos* ismeri a „beavatási betegséget”,⁷ jegyzi meg Diószegi Vilmos, azaz a „hosszú álmot”, (egyfajta rituális halált), a test samanisztikus jellegű „feldarabolását”,⁸ csak a *táltos* esik át avatási szertartáson, neki van sajátos öltözéke és dobja, csak ő esik önkívületi állapotba.⁹ Mindezek a sajátos samanisztikus elemek, miként arra könyvünkben is utaltunk, s a szerző is hangsúlyozza, megvannak az összes török, finnugor és szibériai népnél. Mindebből Diószegi Vilmos arra következtet, hogy a samanizmus az ősi magyar műveltség alapvető ősvallási jellegzetessége. A magyarok Ázsiából hozták magukkal a samanizmust azokra a területekre, ahol ma élnek.¹⁰

A pestis elleni védekezés szertartásai

Bandinus egyes pestis elleni védekező szertartásokról is tudósít, amelyeknek állítása szerint maga volt szemtanúja 1646 novemberében Lukácsfalva környékén. Az erdélyi határ mentén minden útkereszteződésnél *priapost* állítottak.

Tölgyfa törzséből emberformára kifaragták, lábakkal, kezekkel és ábrázattal. A szobor jobb kezében kifeszített kezíjat tart két nyíllal, bal kezében pedig támadásra kész dárdát. „A tudatlan és babonára nevelt (román) nép” – ahogy Bandinus írja – azt hitte, hogy ilyen fortélyokkal el tudja riasztani a pestist és meg tudja akadályozni behatolását Moldvába.¹¹

Ebben a formában ezt a szertartást a románoknál már nem jegyezték fel. Náluk a pestis elleni védekezés leggyakrabban szövésből és parasztingnek (*iiie*) a falu szélére való kihelyezéséből áll.¹² Ez a paraszting jellegzetes szertartás során készül: 24 óránál rövidebb idő alatt kell megszöni és megvarrni, főként éjnek idején, a szertartásban kilenc vagy hét özvegyasszonynak vagy hajadonnak kell részt vennie. Teutsch leírása szerint Fogaras járásban hét asszony, valamennyinek Mária a neve, együtt sző meg egy inget, aztán ráhúzzák egy kb. egy méter magas szalmával bélelt „bábura”, majd ezt a „bábút” kiakasztják vagy hozzákötik egy fához a falu szélén.¹³ Aurel Candrea a Szeben járási Springben szerzett személyes értesüléséről számol be: reggelenként két asszony kiviszi a falu szélére a „pestisinget” (*iiia Ciumei*), kalapot helyeznek föléje és ráerősítik egy rúdra. Az ing rövid időn belül eltűnik: az adatközlő nem kételkedett abban, hogy a pestis vitte el.¹⁴ Rasinari községben úgy hiszik, hogy a pestis a falu szélén oszlopra kiakasztott ing (*iiia*) láttán visszafordul.¹⁵

A „pestising” apotropeikus értéke szertartásos elkészítéséből és antropomorf jellegű ijesztő alakjából következik. A tölgyfa tözséből faragott *priapos* azonban, amelyről Bandinus ír, már nem bizonyítható a románoknál. Ezzel szemben viszont hasonló szertartást figyelhetünk meg a Jenyiszej mellékének népeinél. Anuhin arról számol be, hogy járványok idején a Jenyiszej menti népek az útkereszteződéseken „sámánbotokat” állítanak fel, továbbá az áldozatok sírjára 0,5 – 1,5 méter hosszú, emberi alakra formált rudat helyeznek.¹⁶ Mint majd látni fogjuk, nem ez az egyetlen analógia a Bandinus által közölt megfigyelések, valamint a finnugor és a szibériai szertartások között.

Továbbra is a pestis elleni védekezés kapcsán Bandinus arról számol be, amit „szavahihető emberektől” hallott: tíz fiatal lány sötét éjjel nagy ugrándozás és táncolás között, meztelenül több rendben körülszaladgálja a községet és kezükben égő pálcákat lóbálnak. Ezekkel szemben megy tíz szintén meztelen legény fénylő dárdákkal felszerelve és egymást kölcsönösen üdvözlük. A pálcákat és a dárdákat összeveregetik. Bandinus elmagyarázza, hogy a románok hite szerint a pestis nem nyúl meztelen emberhez: elszégyelli magát és nem nyúl a fiatalokhoz. Végül Bandinus még egy, de másfajta szertartást is leír: éjjel tíz meztelen legény ökröt befogva egy ekével barázdát von a falu körül. Ezeket ugyanannyi fiatal lány hajtja ének és kacagás közben. Az emberek pedig karókkal felfegyverkezve a barázda mellé állnak, Erdély felé fordulva, harcra készen a pestis ellen.¹⁷

Bandinus határozottan állítja, hogy nem a magyarokról, hanem „román nemzetiségüekről” van szó. Ezzel szemben viszont csak nagyon bizonytalan adatok állnak rendelkezésünkre arról, hogy ez a szertartás a románoknál is előfordulna. Aurel Candrea egyetlen példát említ (Dolj járás) a falu körülkerítéséről, de rituális meztelenség nélkül: mialatt a pestis dühöng, két fekete ökröt keresnek, amelyeket egy marha ellett, szombati napon szekérbe fogják őket

és körüljárják vele a falut.¹⁸ Egy Bihar járásban feljegyzett pestis elleni ráolvasás fekete férfiről, fekete, kibontott hajú lányról szól, aki két fekete ökörrel, és egy fekete ekével – az egész falu kíséretében – „fekete barázdát” von, mialatt két ráolvasást végző személy énekel, így igyekezték megakadályozni a pestis behatolását a faluba.¹⁹

Mint látható, semmiféle utalás nincs a rituális meztelenségre, amelyet Bandinus hangsúlyoz. Ezzel szemben a falu körül meztelen ifjak és fiatal lányok által vont barázda jellegzetes szertartás a szlávoknál és a finnugor népeknél. Aurel Candrea már említett néhány példát. Szerbiában tizenkét ifjú és tizenkét leány levetkőzik éjfélkor, eke elé fogják őket, és csendben hétszer barázdát vonnak a falu körül.²⁰ A bolgároknál két ikertestvér több barázdát von egy ekével, amelyet két kovács ikertestvér kovácsolt és amelyet két ökör (ikrek) húz.²¹ Amikor 1871-ben kolera ütötte fel a fejét Moszkva környékén, „tizenkét szűzlányt az éj közepén eke elé fogtak, és barázdát szántottak a falu körül.”²² Ez a szokás eléggé elterjedt volt Oroszországban, jóllehet az asszonyok és lányok rituális meztelensége esetenként mérsékeltebb formát öltött: hosszú inget viseltek öv nélkül; kibontották hajukat stb. Ilyen esetekben a szertartás titkos volt, s kizárólag nők vehettek részt benne: ha férfi találta szemben magát az éjszakai menettel, annak a veszélynek tette ki magát, hogy összeverjék, sőt megölik és helyben eltemessék. Az a hit járta, hogy jelenléte hatályalanítja a szertartás erejét vagy személyesen ő maga a járvány megtestesítője.²³

Más, szlávok lakta vidékeken a szertartást nők, nők és legények együttesen végzik, de mindig meztelenül.²⁴ Egyes vidékeken fiatal ikertestvérek húzzák az ekét (például Poznań, Krakkó, és Belorusszia területén stb.).²⁵ Ez a szertartás a szászországi vendeknél (szorbok?) is ismert: ha pestis dühöng, meztelen férfiak, éjjel, csendben háromszor megkerülik a falut.²⁶ Mannhardt már beszámolt arról a szertartásról, amelynek során a mordvinoknál eke elé fogott ifjak, egy szűzlány vezetésével, megkerülik a falut.²⁷ A szertartás más finnugor népeknél is bizonyítható.²⁸ Miként Evel Gasparini gazdag adatgyűjtése bizonyítja, az asszonyok és lányok eke elé fogása, rituális szertartások keretein kívül is, eléggé jól ismert szokás volt a szlávoknál ugyanúgy, mint egyes keleti finnugor népeknél (például a permi népeknél).²⁹

Elképzelhető, hogy a pestis elleni védekezés szertartását ugyanúgy, ahogy a szlávoknál és a keleti finnugor népeknél megfigyelték, gyakorolhatták Moldvának azokon a vidékein is, amelyeket Bandinus meglátogatott. Mégis sokkal valószínűbb, akárcsak az *incentatores* esetében, hogy a megfigyelések nem a románokra, hanem a csángókra vonatkoznak.

A „Rozáliák révülése”

A samanizmussal időnként összehasonlították a „Rozáliák révülését”, egyfajta paraextatikus önkívületi állapotot, amelybe a Timok környéki asszonyok ájulnak pünkösöd három napján. A szertartást 1890 táján figyelte meg egy Riznić nevű szerb tanító és írta le Friedrich Krauss *Am Urquell* című folyóiratában. 1938-ban és 1939-ben G. A. Küppers szemtanúja volt a „Rozáliák ré-

vülésének” ugyanabban a Duboka nevű faluban,³⁰ s meglepődve tapasztalta, hogy ugyanarra a szertartásra lelt rá újra, amelyet Riznić fél évszázaddal korábban már leírt. Másfelől Tihomir Đorđević szerb szerző 1902-ben ellátogatott a Timok vidékére, s útijegyzeteit *Kroz naše Rumune* (A mi románjaink között) címen adta ki. Románra C. Constance fordította le és adta ki 1943-ban.³¹ Đorđević monográfiája számunkra elérhetetlen volt, de a „Rozáliák révülésére” vonatkozó részleteket románból Octavian Buhociu lefordította franciára.³² Ezek azok a részletek, amelyeket Küppers megfigyeléseivel kiegészítve használunk fel.

Tihomir Djordjević nem pünkösdi hetében járt ezen a vidéken, tehát a szertartásokon nem vett részt, de azt állítja, hogy gondosan feljegyezte, amit a szemtanúk elmondtak. A „Rozáliák révülésének” azt a jelenséget nevezik, amikor pünkösdi három napján Duboka falu asszonyai hipnotikus álomba ájulnak. Ebből az álomból a „cserebogár” dala ébreszti fel őket. Pünkösdi vasárnapján az asszonyok délután három óra körül kezdik eszméletüket veszíteni, a második napon dél körül, az utcán a következő napon reggel kilenc óra körül, s így folytatják az éjszaka beálltaig. Azt állítják, hogy ez kisgyerekekkel és idős asszonyokkal is megesik.

Mielőtt eszméletét vesztené, a nő reszket, lefekszik a földre, rázkódni kezd és kezeivel mindenfelé csapkod. Ekkor érkeznek a „cserebogarak”. Két férfi közeledik hozzá, valamint három nő, akiket („cserebogár”-) „királynőknek” neveznek. A „cserebogár-királyok” kezükben csupasz görbe kardot tartanak, és táncra perdülnek: egyesek táncolnak, a „cserebogarak” hangszerükön játszanak. Az eszméletét veszített nő körül táncolnak és énekelnek:

hopp, hopp, hopp, így, így, így
és még egyszer így.

Egész idő alatt, tehát körülbelül öt percig, a dudás a hangszerén játszik. Azután a tánc vezetője a hónaaljánál fogva felemeli a nőt, a kezében tartva átgázol vele a patakon, közben háromszor megáll és háromszor elénekli ugyanazt a versszakot, mint kezdetben. Amíg a többiek táncolnak, a tánc vezetője vizet vesz a patakából, a szájába vesz egy kevés pálinkát és fokhagymát, összerágja és ráköpi a beteg szájára és arcára. Míg a tánc tart, a táncvezető keresztet vet a beteg feje felett. Utána egy kés hegyén kevés vizet ad neki két ízben, majd megmosdatja és felülteti azon a helyen, ahol összeesett. A nő egyedül felkel és táncra perdül, mintha mi sem történt volna.³³

G. A. Küppers hasonló leírást ad, jöllehet nem említi a „cserebogarakat”: „Überall, wo die Rosalien vom Geist befallen werden, reden sie in Zungen. Die Menge lauscht andächtig ihre Äusserungen, da der Glaube allgemein ist, dass die Rosalien in die Zukunft schauen können. Ihre Äusserungen sind bald ein Schreien, bald Stammeln und Winseln, bald Hauchen. Nach einer Zeit konvulsivischen Ringens befällt sie eine Lähmung, die dann wieder durch Abwehr und Kraftausbrüche unterbrochen ist.

Nachdem die vom Rosalienschlaf Befallenen niedergebrochen sind, sammelt sich um sie eine Gruppe von Tänzern und Tänzerinnen. In dieser Gruppe ist offenbar der alte Erlöserchor zu sehen. Unter Anführung eines stattlichen Mannes, der in der Hand ein Messer hält und dazu Kräuter mancherlei Art, Wermut,

Knoblauch, Kamille, schliesst die Gruppe zur Kette. Die Kette beginnt um die Schlafende zu tanzen, nachdem der Anführer mit dem kräutergeschmückten Messer ein Kreuz über die Schlafende zeichnete. Auch setzt der Anführer seinen Fuss auf den Leib der Schlafenden, bzw. er stösst mit seiner Fusspitze an ihre Fussohle. Dreimal bewegt sich der Erweckerchor im Uhrzeigersinn um die Befallene; dann wird die Richtung des Tanzes geändert. Ich konnte die feineren Einzelheiten gerade dieser streng zeremoniellen Tänze nicht genauer beobachten.³⁴

A szerző néhány szuggesztív fényképet is közöl: látható rajtuk, amint egy „Rozália” összeesik (Küppers „alvajárónak” vagy „alvónak” nevezi); ahogy a folyó mellé viszik a „Rozáliákat” s vízzel locsolják őket; ahogy egy zenész furulyázva segíti őket eszméletre térni stb. O. Buhociu még egy példát idéz Djordjević leírásából, amelyben hasonló esetekről számol be más román falvakban is a Timok környékén és Krajinában. „Románok mesélték, hogy egyes vidékeken olyan férfiak és nők élnek, akik meghatározott napokon eszméletüket veszítik és megtébolyodnak. Eszembe jut a valakoniai Anka Martinović, aki a nagy ünnepek előtti napon eszméletét veszítette és ilyenkor – így mesélik – betegségeket jósolt meg a feltett kérdésekre válaszolva. Ezért sok falujabeli járt hozzá, sőt a szomszédos falvakból is, ő pedig válaszolt a feltett kérdésekre és tanácsokkal látta el őket. Sok esetben, ha lopás történt, ha valaki megbetegedett, vagy ha más baj történt, akkor ehhez az asszonyhoz jöttek tanácsot kérni. M. Subotić egy Volnja faluból származó negyven év körüli asszonyról, Dokiáról beszél, aki pünkösdkor gyermekkorától kezdve Rozália volt, később minden nagy ünnepnapon extázisba esett, majd boszorkánnyá vált. Akik hisznek neki, nagy ünnepeken hozzá járnak, ilyenkor Istennel, a szentekkel, a holtakkal és az élőkkel beszél, megjósolja az emberek sorsát és orvosságot ír elő mindenféle betegségre. Azt mondják, hogy ezt fizetség nélkül teszi.”³⁵

Az említett önkívületi állapotok egyike sem samanisztikus jellegű. Hiányzik belőlük a samanizmus összes összetevő eleme: az elhivatottság, a beavatás, az előkészület, a szertartásos öltözék, a segítő szellem, az önkívületi állapot előidézésének képessége és a felette való ellenőrzés, a különleges eljárás általi meggyógyulás, a szellemidéző tevékenység stb. A „Rozáliák” és „révülésük” esetében (álom, „álmójárás”) a liturgia és a kultúra által szabályozott paraextatikus élményről van szó, amely csak bizonyos falvakban és csak pünkösd három napján idézhető elő, nagyrészt nők számára, akiket a jól megalapozott hagyomány már előkészített az „önkívületi állapotra”. Az „ébredést” előidéző tánc és zene sem samanisztikus jellegű.

A „Rozáliák révülése” inkább a „tarantizmus” jelenségére emlékeztet, amelyről ragyogó tanulmányt írt Ernesto de Martino és kutatócsoportja Puglia vidékén.³⁶ Az egyik és a másik esetben is mitikus és vallásos kontextus által befolyásolt átmeneti tudati válságról van szó, amelyet a karének és a zene katarzisa old fel. Egyébként emlékeztetnünk kell arra, hogy Románia egyes vidékein a Calusari („lóemberek”) ugyanilyen katarzist élnek át, amikor betegekhez hívják őket, hogy dallal és tánccal kigyógyítsák őket. Ezek a szertartások egészen más kérdéskörhöz tartoznak, amelyeket ezen a helyen nem taglalhatunk.

A „Rozáliák révülése” mindenesetre megérdemli, hogy tágabb összehasonlító távlatban újfent elemzés tárgyává tegyük.

Samanizmus és varázslás

Éppen sajtó alá rendeztük ezeket a lapokat, amikor tudomást szereztünk Lükő Gábor cikkéről, melynek címe: „Samanisztikus eredetű ráolvasások a románoknál”.³⁷ Bandinus nevezetes jelentésének részlete itt ismét idézésre és kommentálásra kerül, azt bizonyítandó, hogy a XVII. században samanisztikus szertartások léteztek a románoknál. A szerző szerint a középkor vége felé a románok földrajzi és politikai, sőt kulturális közösségben éltek az Ázsiából eredő népekkel, amelyeknél egész sor samanisztikus hiedelem és szokás maradt fenn. Néhány magyar népcsoport kivételével – folytatja a szerző – a Kárpátok keleti részében ezek az ázsiai eredetű népcsoportok mind elrománosodtak. Emellett Lükő Gábor úgy véli, hogy Bandinus értesülései valóban a románokra vonatkoznak, még akkor is, ha ezek a nemrég elrománosodott allogén népcsoportok leszármazottjai. Nem szállunk vitába ezzel az értelmezéssel, mivel már Diószegi Vilmos megállapította, hogy a Bandinus által említett varázslók (*incantatores*) a moldvai csángó népcsoportoz tartoztak.

Lükő Gábor munkájának legnagyobb részében a román ráolvasásokkal járó hiedelmeket és szertartásokat elemzi.³⁸ A szerző szerint a jellegzetes vonások a következők lennének: 1. úgy tartják, hogy a betegségeket állat- és emberalakú démonok idézik elő; 2. gyógyító varázslók is állat- és emberalakú szellemekhez folyamodnak; 3. egyébként segítőszellemek segítik őket a gyógyításban; 4. a gyógyító varázslók esetenként áldozatot mutatnak be a betegségdémonoknak. Márpedig, szögezi le a szerző, e motívumok nagy részét megtaláljuk a szibériai népek samanisztikus szertartásaiban.

Lehetséges, hogy a románoknál gyakorolt néhány „varázslat” és ráolvasás, valamint a közép-ázsiai és szibériai szokások között párhuzamot lehet vonni. A többi varázslat és ráolvasás megfelelője azonban – igen jelentős számban – Délkelet-Európában és a mediterrán területeken bukkan fel, ezeknek eredete az antik Közel-Keleten keresendő. A román ráolvasás archaizmusa és mindekenélőtt végső függősége a nem „népi”, hanem ellenkezőleg: a „tudós” forrástól valószínűtlenné teszi a közép-ázsiai samанизmus hatását.

Fordította: Pekár Erzsébet

Jegyzetek

¹ Györfly István, „A bűbájlás a moldvaiaknál” (*Éthnographia*, XXXVI, 1925) pp. 169 sq.

² Lásd, például, Róheim Géza, „Hungarian Shamanism” (*Psychoanalysis and Social Sciences*, III, New York, 1951, pp. 131-169), p. 147.

- ³ V. A. Urechia, *Codex Bandinus. Memoriu asupra scierii lui Bandinus dela 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente* (Analele Academiei Române, Memorii, Secția istorică, seria 2, tom. XVI, 1893-94., pp. 1-335; București, 1895); Lásd, szintén, Veress A., *Scrisorile misiona, rului Bandini din Moldova, 1644–1650* (Academia Română, Memorii, Secția Istorică tom VI, Mem. 13, 1926, pp. 333-399).
- ⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 328; vö. szintén pp. 157–58.
- ⁵ Lásd tölem *Chamanisme et les techniques archaïques de l' extase* (Paris 1951; új, javított és bővített kiadás, 1968).
- ⁶ Diószegi V., *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben* (Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958), pp. 320 sq.; id., „Die Überraerste des Schaminismus in der ungarischen Volkskultur” (*Acta Ethnographica*, VII, Budapest, 1958, pp. 97-135), p. 124.
- ⁷ Vö. Diószegi V., *Die Überraerste des Schamanismus*, pp. 98 sq
- ⁸ *Ibid.*, pp. 103 sq., 106 sq.
- ⁹ *Ibid.*, pp. 112 sq., 115 sq., 122 sq.
- ¹⁰ Vö. M. Eliade, „Recent works on Shamanism. A Review Article” (*History of Religions*, vol. I, 1961, Univerity of Chicago Press, pp. 152-186), pp. 171-172; id., *Le Chamanisme* (második kiadás) p. 186, n. 3; p. 314 stb. A magyar samanizmusról lásd szintén Michel de Ferdinandy, *Die Mythologie der Ungarn (Wörterbuch der Mythologie*, herausgegeben von H. W. Haussing, I: *Die Alten Kulturvölker*, Stuttgart, 1964), pp. 248 sq., 256 sq.
- ¹¹ V. A. Ureche, *Codex Bandinus*, p. 56.
- ¹² Del Chiaro olasz utazó arról számol be, hogy Oláhországban a kenderből készült inget (amelyet huszonnégy óra alatt kellett összeállítani) később elégették; vö. *Istoria delle moderne rivoluzioni delle Valachia*, ed. N. Iorga, pp. 45 sq., a részletet idézte I. Aurel Candrea, *Folklorul medical român comparat* (București, Casa Scoalilor 1944), p. 138.
- ¹³ Teutsch-ot idézte A. Candrea, pp. 137-138.
- ¹⁴ A. Candrea, *Folklorul medical român comparat*, p. 138.
- ¹⁵ *Ibid.*, p. 139 (Victor Pacala után, *Monografia comunei Rășinari*, Sibiu, 1915, p. 225).
- ¹⁶ V. I. Anuhin, „Ocserk samanstvu u jenjiszejszkih osztyakov” (*Szbornjik Muzeja Antropologiji i Etnografiji*, II, Sz. Petrograd, 1914), pp. 66 sq.
- ¹⁷ V. A. Urechia, *Codex Bandinus*, pp. 56 sq.
- ¹⁸ A. Candrea, *op. cit.*, p. 139, a *Ion Creangă* folyóirat után, III, p. 311.
- ¹⁹ A. Candrea, *op. cit.*, p. 140, *Șezătoarea*, V, p. 145.
- ²⁰ F. S. Krauss, *Slavische Volksforschungen* (Leipzig, 1908), p. 100; A. Candrea, *op. cit.*, p.140.
- ²¹ *Sbornikŭ za narodni umotvorenija* (Sofia), vol. XXVIII, pp. 557 sq.; A. Candrea, *op. cit.*, p. 140. Az ikrek jelentőségéről a pestis elleni védekezés szertartásaiban lásd alább, a 25. jegyzetnél.
- ²² W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* (2. Aufl. I–II, Berlin, 1904–1905), vol. I, p. 561. vö. szintén W. R. S. Ralston, *Songs of the Russian People*, Second Edition (London, 1872), pp. 396 sq. (rituális barázda vonása a falu körül, állatok járványa idején).
- ²³ Evel Gasparini, *Ethnologica*, t. XII: *Il Matriarcato Slavo* (egyetemi előadások, 1961–1962, La Goliardica, Venezia, 1962), p. 137 és 360. jegyzet bibliográfiai utalásai. A szertartás a mordvinoknál is női jellegű volt; vö. U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der Mordwinen* (FFC 142, Helsinki, 1952) pp. 400-401.
- ²⁴ Vö. E, Gasparini, *Il Matriarcato Slavo*, pp. 137–138, és a 363–368. jegyzetek.

25. Vö. D. Zelenin, *Russische (ostslavische) Volkskunde* (Berlin–Leipzig, 1927), pp. 67 sq.; E. Gasparini, *op. cit.*, pp. 137–138.
26. R. Wuttke, *Sächsische Volkskunde* (Dresden, 1900), p. 379; A. Candrea, *op. cit.*, p. 141.
27. W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, vol. I, p. 561; vö. szintén U. Harva, *Die religiösen Vorstellungen der Mordwinen*, pp. 400 sq.
28. Wö. E. Gasparini, *op. cit.*, p. 142.
29. Vö. Evel Gasparini, *Credenze religiose e obblighi nuziali degli antichi Slavi* (egyetemi előadások, La Goliardica, Venezia, 1960), p. 92 az 1. jegyzetben lévő bibliográfiával; id., *Il Matriarcato Slavo*, pp. 139 sq., a 369–391. jegyzetekkel.
30. G. A. Küppers, „Rosalienfest und Trancetänze in Dubroka. Pfingstbräuche im ostserbischen Bergland“ (*Zeitschrift für Ethnologie*, Bd. 79, 1954, pp. 212–224).
31. Tihomir Georgevici, *Printre Româniî noştri. Note de călătorie*, trad. din sârbeşte de C. Constante (*Româniî din Timoc*, vol. III, Bucureşti, 1943, Societatea Română de Statistică, pp. 25–147).
32. O. Buhociu, *Le Folklore roumain de Printemps* (doktori disszertáció). Université de Paris, Faculté des Lettres, 1957. pp. 262–64.
[*Timohir Đorđević* útijegyzetei eredeti megjelenésének pontos adatai: *Kroz naše Rumune. Putopisne beleške*. In: *Srpski književni glasnik* 6/1906, Knj. XVI. Sv. 1–5 és 7–10. 44–58, 126–136, 200–210, 282–290, 376–384, 526–532, 614–619, 692–698 és 763–782.) – A szerkesztő jegyzete.]
33. Tihomir Georgevici, *Printre Româniî noştri*, p. 97, trad. de O. Buhociu, *op. cit.*, pp. 262–63.
34. G. A. Küppers, *Rosalienfest und Trancetänze*, p. 223. [Küppers német szövegének magyar fordítása: „Amikor a Rozáliákat megszállja a szellem, nyelveken beszélnek. A tömeg áhítatosan figyeli szavukat, mert általános a hiedelem, hogy a Rozáliák a jövőbe látnak. Egyre-másra kiáltozásban törnek ki, röviddel utána motyogás, nyöszörgés, majd suttogás hallatszik. Egy bizonyos ideig tartó görcsös tekergőzés után bénultság áll be, amelyet ismét elhárító mechanizmus és erőkítőrések szakítanak meg. Miután a Rozália-álmotól megszállottak elájulnak, női és férfítáncosokból álló csoport gyülekezik körülöttük. Ebben a csoportban nyilvánvalóan a régi megváltó kórust kell látni. Egy daliás megjelenésű férfi vezetésével, aki kezében kést és különféle füveket: fehér ürömöt, fokhagymát, kamillát tart, a csoport kört alkot az ájult fölött. Miután a táncvezető férfi a füvekkel díszített késsel keresztet vetett az ájult fölött, a csoport táncba kezd. A táncvezető ezenkívül a lábát az alvók testére helyezi, illetve lábujjaival meglöki talpukat. Az ébresztő kórus az óramutató irányának megfelelően háromszor körültáncolja a megszállottat, majd megváltozik a tánc iránya. Az apróbb részleteket, éppen e szigorúan szertartásos tánc miatt nem tudtam megfigyelni.”]
35. T. Georgevici, *Printre Româniî noştri*, p. 99, trad. de O. Buhociu, *op. cit.*, pp. 263–64.
36. Ernesto de Martino, *La Terra del rimorso. Contributo a una storia religiosa del Sud* (Milano, 1961).
37. Lükő Gábor, „Samanisztikus eredetű ráolvasások a románoknál” (*Ethnographia*, vol. LXXII, 1961, pp. 112–134; vö. pp. 133–134 német összefoglaló: *Zaubersprüche schamanistischen Ursprungs bei dem Rumänen*).
38. Természetesen mindenekelőtt Artur Gorovei gazdag monográfiájára alapoz, *Descân-tecele Românilor* (Bucureşti, 1931; Academia Română. Din viața poporului român, vol XI).